

AZ EGYETEMES ALAPJÖVEDELEM – SZOCIÁLIS JOG VAGY EGYÉNI SZABADSÁG?

Zeller Judit, PhD habil

habilitált egyetemi docens

Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar
zeller.judit@ajk.pte.hu

Jaksa Csaba

ügyvivő szakértő

Pécsi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Kar
jaksa.csaba@pte.hu

DOI: 10.15170/ktk-fogyszimp-2023-10

Átfogó és ideális formájában az alapjövedelem (universal basic income – UBI) teljes mértékben megkérdőjelezi azokat az alapelveket és feltételrendszert, amelyek a jelenleg általánosan elfogadott és a legtöbb államban működő szociális biztonságot garantáló ellátórendszerek pillérét alkotják (Alston, 2019). Az UBI-nak több változatát is kidolgozták, valamennyi változat közös eleme azonban, hogy az alapjövedelem

1. egyetemes (vagyis minden személy jogosult rá, nem szükségletalapú);
2. az egyénnek jár (nem háztartásoknak vagy családoknak)
3. feltétel nélküli (nem kell megfelelni bizonyos kritériumoknak – mint életkor, családi állapot, anyagi helyzet, foglalkoztatási helyzet stb. ahhoz, hogy járjon);
4. pénzbeli juttatás (nem természetbeni és nem kötött felhasználású) és
5. periodikus (nem egyszeri) (Bidadanure, 2019; Hasdell, 2020).

Kialakításának egyszerűsége minimális bürokráciát és alacsony adminisztratív költségeket garantál.

Az alapjövedelem vagy ehhez közelítő jellegű alapjuttatások eszméje legalább Thomas Paine-ig vezethető vissza, aki a mai nyugdíjhoz hasonló összeget kívánt bevezetni, az 1960-as években a Milton Friedman nevéhez fűződő negatív adó pedig az UBI „unokatestvérének” tekinthető. A megvalósult prototípusok közül leginkább talán az Alaszakai Osztalékalap tekinthető olyannak, amely az UBI jellegét és valódi eszmei alapját is képviseli. Ennek rendszerében ugyanis a földterületre mint „közvagyonra” épülő állami vagyonalapnak minden lakos automatikusan részvényesévé válik, amelynek eredményeként évente pénzbeli juttatást kap az államtól.

A huszadik században természetesen több helyen is próbálkoztak az alapjövedelem tényleges bevezetésével különböző pilot programok keretében. Ezek – egyelőre igen korlátozottan rendelkezésre álló – eredményei azt mutatják, hogy az UBI csökkenti a szegénységet, minimális hatással van ugyan a munkaerőpiaci mérőszámokra, ám javítja azonban azoknak a helyzetét, akik jelentős mennyiségű láthatatlan munkát végeznek, egyértelműen javítja az iskolaárak arányát és némileg csökkenti a betegségek, különösen a mentális problémák előfordulását (Hasdell, 2020). A teljes kép felrajzolásához azonban további vizsgálatok szükségesek.

Az alapjövedelemmel kapcsolatos elméletek leggyakrabban két tényezőt jelölnek meg mint az intézmény bevezetésének indokát: a fennálló szociális ellátórendszerek diszfunkcionalitását és a munka egyre növekvő automatizálódását. A technológiai fejlődés számos termelési ágazat produktivitásának növekedését eredményezte, amely (potenciálisan) csökkentette a munkaidőt, vagy akár ki is váltotta az emberi munkaerőt. Így azonban nem feltétlenül egy újabb, vebleni értelemben vett „dologtalan osztály” alakult ki és nem is Graeber „bullshit job” kategóriája szívta magába a kieső dolgozókat. Sokkal inkább olyan társadalmi csoport jött létre, amely prekariátus jellegű, vagyis kifejezetten bizonytalan helyzetű: kiszámíthatatlan bevételei vannak vagy tartósan munkanélküli, amely szükségszerűen a szegénységi küszöb alá eséssel jár. A jelenségre tehát mindenképpen osztársadalmi megoldást kell találni. Az UBI bevezetése eddig elsősorban ezzel a problémával állt összefüggésben, de természetesen felmerülhet az a kérdés is, hogy az alapjövedelem szolgálhat-e általánosságban a fogyasztás és ezáltal a gazdaság fellendítésére.

Emberi jogi paradigmába helyezve az alapjövedelem intézményét könnyen az úgynevezett szociális jogok köréhez kapcsolhatjuk. Az emberi jogok e csoportjába tartozik az oktatáshoz, az egészséghez, a szociális biztonsághoz, vagy a lakhatáshoz való jog – vagyis olyan jogok, amelyek megfelelő érvényesüléséhez jelentős állami aktivitás és állami finanszírozás is szükséges és fontos elemük a társadalmi szolidaritás. Nem feledkezhetünk meg azonban arról, hogy az alapjövedelem a Philippe Van Parijs (1995) által kidolgozott értelemben valójában az egyéni szabadság feltétele, és mint ilyen a szociális jogok végső mércéjével, az emberi méltósághoz való joggal igazolható. Azzal az emberi méltósághoz

való joggal, amelyből levezethetően minden ember egyenlő. Az alapjövedelem kapcsán alappal vetődik fel, hogy ez az egyenlőség meddig terjed és milyen típusú társadalmi igazságosságot feltételez. Van Parijs (1995) álláspontja szerint az igazságosság valójában azt jelenti, hogy egyenlő tényleges szabadságot biztosítunk. Vita tárgya lehet, hogy vajon hol húzódnak ennek a szabadságnak a határai.

Az alapjövedelem a számos elméleti dilemmán túl sok gyakorlati kérdést is felvet, jelen összefoglaló ezek megvitatását is szorgalmazni hivatott. Mi lehet az alapjövedelem forrása? Elfogadjuk-e ehhez a „meg nem érdemelt javak” koncepcióját, amelyek megadóztatásából finanszírozható az UBI? Milyen távlati gazdasági hatásokkal járhat az alapjövedelem bevezetése? Vezethet-e inflációhoz, áremelkedéshez, amelyek kiolthatják azt a célt, amelynek érdekében létrejött? És végül: hogyan illeszthető be a koncepció a huszonegyedik század társadalmi valóságába? El tudjuk-e fogadni, hogy munka- vagy tőkebefektetés nélkül is – pusztán az igazságosság és az emberi méltóság alapján – mindenki jogosult arra, hogy a közösség viselje létének alapköltségeit?

HIVATKOZÁSOK

- Alston, P. (2019), Universal Basic Income as a Social Rights – Based Antidote to Growing Economic Insecurity. In Young, Katharine (ed): *The Future of Economic and Social Rights*. Cambridge University Press
- Bidananure, J. U. (2019), „The Political Theory of Universal Basic Income”, *Annual Review of Political Science*, 22, 481-501. <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-050317-07095>
- Hasdell, R. (2020), *What we know about universal basic income. A cross-synthesis*. Basic Income Lab, Stanford.
- Van Parijs, P. (1995), *Real freedom for all: What (if anything) can justify capitalism?*, Clarendon Press, Oxposd, New York